

ואי משום מי מילין, ונחשוש שמא כתב לה גט במי מילין, שאין רישומם ניכר, על הצד החיצוני של הקלף של ספר התורה, והם נבלעו בקלף, והגט אינו ניכר.

אין זה חשש, כי גם אם כתב גט על צידו החיצון של הספר תורה במי מילין, אין זה גט, היות ואין מי מילין נחשבים לכתב על גבי מי מילין.

וספרי התורה, בזמנם, היו מעובדים בעפצים, ואם כתב עליהם במי מילין, אין זה כתב. ולכן, אין חשש שיש כאן גט נסתר שנכתב במי מילין.

אי משום כריתות דאית בה, שכתובה כ-א בתורה פרשת גירושין, ותעלה בדעתך לומר כי יש לנו לחוש כי כשאדם נותן לאשתו את פרשת הגירושין הכתובה בתורה, לשם גירושין, היא תהיה מגורשת [אף על פי שלא כתב בה את שמו ואת שמה].⁽²⁹⁾

גם חשש זה אינו חשש, כי **הא בעינא "וכתב לה"**, וכבר דרשו חכמים "וכתב לה", לשמה. והכתיבה של ספר תורה לא נכתבה לשם גירושיה של אשה זו.

וכי תימא, ליחוש דילמא נכתב לשמה, כאשר **אקדים** הבעל בזמן כתיבת ספר התורה, ויחייב ליה זוזא **לספרא מעיקרא**, שילם הבעל לסופר כדי שיכתוב את פרשת הגירושין שבתורה לשם גירושי אשתו.

אמר רב נחמן: מזוזתא ביני דני, בין החביות, לא שכיחא.

ואם היא נמצאה שם, כנראה שזרק הבעל את המזוזה הזאת, ולא גט זרק לה, ואינה מגורשת.

והני מילי שאינה מגורשת, כי אנו תולים שהבעל זרק לה מזוזה, **דאשתכח שם חדא** מזוזתא.

אבל, אם נמצא שם **שנים** או **שלוש** מזוזות, האשה מגורשת. כי אז אנו נוקטים שהבעל זרק לה גט ולא מזוזה. ומה שנמצאו שם מזוזות, אנו אומרים, כי כמו ששתי המזוזות שנמצאו שם ודאי היו שם משכבר, כי אפילו אם נאמר שהבעל זרק לה מזוזה, הרי הוא זרק רק מזוזה אחת, ובהכרח חייבים אנו לומר ששתי המזוזות האחרות היו שם עוד מקודם. **ומדחא,** שתי המזוזות, **הואי** היו שם **הא,** המזוזה השלישית, **נמי הואי.** וכל שלושת המזוזות היו שם משכבר, והבעל זרק לה גט ולא מזוזה. ומה שאנו לא מוצאים את הגט, סיבת הדבר היא, כי **גיטא,** עכברים **שקלוח** — לקחוהו.

ההוא גברא, דעל לבי כנישתא. שקל ספר תורה, וחיב לה את ספר התורה — לדביתהו — לאשתו, ואמר לה: הא גיטך!

אמר רב יוסף: למאי ליחוש? הרי ודאי הדבר שאינה מגורשת, ואין כל סיבה לחשוש שזה גט.

אפשר לבדוק אם כתוב בו גט.

29. מהר"ם ש"ף.

שנכחישהו, ומוכיחה הגמרא מהברייתא שרק אם יש כתב, שאפשר להכחישו, רק אז אפשר לסמוך על הבעל. ומתרצת הגמרא שגם בנייר חלק

דתניא: הרי שהיה צריך לכתוב את השם בספר תורה, וטעה, ונתכוין לכתוב "יהודה".

וטעה בכתיבתו, ולא הטיל בו דל"ת ביהודה, אלא כתב את שם ה'. והרי השם נכתב שלא בכונה, שאינו כשר — מעביר עליו קולמוס שנית, בכונה לשם קדושת השם, ומקדשו, דברי רבי יהודה.⁽¹⁾

וחכמים אומרים: אין השם מן המובחר!

הרי שנחלקו חכמים ורבי יהודה אם כתב חדש שנכתב על גבי כתב ישן נחשב כאילו הוא כותב עתה מחדש או לא,⁽²⁾ והוא הדין לגבי גט.

אמר רב אחא בר יעקב: דלמא לא היא. אין הכרח שהם חולקים גם לגבי גט.

אלא, עד כאן לא קאמרי רבנן התם, שהשם אינו כשר, אלא משום דבעינא "זה אלי ואנוהו", שמשמעו: צריך להתנאות לפני ה' במצוות, וליכא, ושם כזה אינו כתוב בצורה נאה.⁽³⁾

עדיין אין כאן חשש גט! כי הא בעינן שיהא כתוב בגט שמו ושמה, שם עירו ושם עירה, וליכא בספר התורה את שמותיהם, ובודאי אין זה גט, ואין מה לחשוש לגירושין, ופשיטא שאינה מגורשת.

ומקשינן: ורב יוסף, שאמר "הנותן ספר תורה לאשתו, אינה מגורשת", מאי קא משמע לך? הרי זה פשיטא, כי אין מה לחשוש לגט כלל!

ומתצינן: רב יוסף בא לחדש, שאין מי מילין נחשבין לכתב על גבי מי מילין. ולכן אין לחשוש שמא אירע שתחילה כתב בגב הספר תורה גט במי מילין.

כי אפילו אם כתב זאת, אין זה כתב, כיון שספר תורה מעובד בעפצים.

אמר רב חסדא: גט שכתבו שלא לשמה, והעביר עליו קולמוס שנית, על כל אות ואות, בכונה לשמה, באנו למחלוקת רבי יהודה ורבנן, אם הוא נהיה כשר לגירושין בכך.

רשב"א בשם ירושלמי.

3. דנו האחרונים, האם לרבנן הוא רק לכתחילה, כמו בכל המצוות, ש"ואנוהו" אינו לעיכובא, או שגם בדיעבד פסול בספר תורה.

והחת"ס ריש פרק לולב הגזול כתב דלגבי ספר תורה לדברי הכל זה מעכב, ד"זה אלי" פירושו שבקדושת "אלי", דהיינו כתיבת השם, יהיה באופן של "ואנוהו".

והמג"א לג ז כתב, הא דאינו "ואנוהו", היינו משום דמיחזי כמנומר. וכתב הרע"א בתשובה סי' ע' דלפי זה, גם אם הכתב הראשון היה לשמה, על ידי העברת קולמוס עליו הוא כמנומר.

1. לכאורה קשה, הרי הוא מוחק את השם התחתון! אלא שמכאן ראייה, כי שם שלא נתקדש בכתיבה, אין בו איסור מחיקה. הגהמ"י פ"ו מהל' יסוה"ת הובא בכתבי הגר"ח.

ובפני יהושע כתב להיפך, דהא דאמרו חכמים "אין זה מן המובחר", היינו, כי על אף שספר התורה פסול, מכל מקום לענין מחיקה יש עליו קדושה, שאסור למוחקו.

2. ומה שאמרו חכמים "אין זה מן המובחר", דמשמע שרק מן המובחר אינו, אבל בעלמא יש לו דין כתב, לשיטתו של רבי יהודה אמרו זאת, שאף לשיטתך, על כל פנים, אינו מן המובחר.

את שכר סופר הגט, לפי שכך תקנו חכמים, שהאשה תשלם לסופר עבור כתיבת הגט, כדי שהבעל לא יוכל לעגן את אשתו על ידי אי תשלום השכר לסופר, וממילא נעשה הגט שלה, ולכן הוא אינו כשר, כי הגט צריך להיות משל הבעל.

הלא אין בזה טעם לפסול את הגט!

שהרי, ודילמא אקנויי אקנו ליה רבנן! (7) חכמים הקנו לבעל את הכסף שהאשה משלמת לסופר, שהרי בכוחם לעשות זאת מדין "הפקר בית דין הפקר", (8) הרי כאילו הבעל שילם לסופר, והגט הוא שלו. (9)

אבל הכא, בגט שאינו ענין של מצוה, לא. אלא, אף חכמים יודו שהוא כשר (4) בהעברת קולמוס לשמה. (5)

אמר רב חסדא: יכולנא למופסלינהו לכולי גיטי דעלמא! כל הגיטין שבעולם, אני יכול לפוסלם.

אמר ליה רבא: מאי טעמא?

אילימא משום דכתיב "וכתב לה ספר כריתות, ונתן בידה", ומשמע שהבעל צריך ליתן את הגט משלו, (6) והכא איחי קא כתבה לה, כי המנהג הוא שהאשה משלמת

6. ואין לפרש כפשוטו, משום עצם הכתיבה, דהכתיבה אינה מוטלת על הבעל כדמוכח לקמן בפרקין. והא דכתיב "וכתב" לא קאי אבעל אלא אסופר. לקמן כב ב תוס' ד"ה והא.

והנתיח"מ רס"ק צ"א הביא מנמו"י בב"ב פ' ג"פ לפרש, ש"וכתב" משמע שהבעל מכתיבו דהיינו שנותן שכר הסופר, וכשהאשה נותנת שכר הסופר הרי היא מכתיבתו.

7. כך הוא האמת. ולשון "דלמא", נקט משום כבודו של רב חסדא. רמב"ן.

8. קשה לשיטת המחנ"א ה' קנין משיכה סי' ב, ועוד אחרונים, הסוברים שיש כח ביד חכמים רק להפקיר ממון של אדם, אבל לא להקנות את הממון הזה לאדם אחר, והרי כאן צריכים בי"ד, גם להפקיר ממנה וגם להקנות לבעל כדי שיהא "ונתן". ואין לומר שהבי"ד הוציאו מידה, ונעשה הפקר, והבעל זוכה מן ההפקר. כי מלשון "אקנו ליה רבנן" משמע שחכמים עשו הקנין. מהר"ן חיות.

9. ולכן כותבים בסוף הגט "כדת משה וישראל", משום שלפני כן כתוב "ודין די יהוי ליכי מינאי

4. קשה, הרי לעיל [יט א], מבואר בגמרא שדיו על גבי דיו לא הוי כתיבה לגבי שבת, וכל שכן לגבי גט, כמבואר התם. ויש לומר, שאני הכא, דעל ידי הכתב השני הוא מתקן יותר מהראשון, שהראשון היה שלא לשמה והשני לשמה, הלכך חשיב כתב. אבל דיו על גבי דיו, שניהם שוים, ולא תיקן השני יותר מהראשון. תוס' ד"ה דיו יט א.

5. כתב בספר התרומה, כי רק לענין לשוויי לשמה מהני העברת קולמוס. אבל היכא דהכתב התחתון הוי חק תוכות, דלא הוי כתב כלל, לא מהני העברת קולמוס לאשוויי כתב.

ובכתבי הגר"ח מבאר החילוק, שלענין חסרון של "חק תוכות", לא מהני הכתב העליון, משום דבאמת הכתב העליון אינו אלא כמתקן את הכתב התחתון, וזה גופא שמתקן את הכתב התחתון על ידי כתב העליון, מיקרי כמו ש"חק תוכות" לענין כתב התחתון. מה שאין כן לענין לשמה, דגוף הכתב שפיר חשיב כתב, אלא שחסר לשמה, זה אפשר לתקן על ידי כתב העליון. דלענין לשמה מהני גם חק תוכות, ונחשב שכל הכתב נעשה לשמה.

ואלא שמא תאמר, שלכן כל הגיטין פסולים, למשום דכתוב "ונתן בידה", ומשמע שיהא הגט בר "נתינה", כלומר שיהא פרוטה, והכא, לא יהיב לה מידי, שנייר הגט אינו שוה פרוטה!

גם זה אינו טעם לפסול.

כי דילמא "ונתן" — נתינת הגט היא! (10)
ואין במשמעו שיהא הגט שוה פרוטה!

תדע! דשלחו מתם, הוראה מארץ ישראל לבבל: כתבו לגט על איסורי הנאה, כשר.

והרי איסורי הנאה אינם שווים כלום. ומוכח, שאין צריך שיהא הגט שוה פרוטה.

גופא: שלחו מתם: כתבו על איסורי הנאה כשר. (11)

אמר רב אשי: אף אנן נמי תנינא כן במשנתנו: על הכל כותבין, על העלה של זית, על אף שאינו שוה כלום. והוא הדין לאיסורי הנאה.

ודחינן: דילמא שאני עלה של זית, דחזי לאיצטרופי. שאמנם אינו שוה פרוטה, אך הוא ראוי להצטרף יחד עם הרבה עלים,

וכתב הקצוה"ח סי' ר' סק"ה, שאף על גב דליכא תורת זכיה כלל באיסורי הנאה, מכל מקום היא מגורשת, היות ובגט לא בעינן שתזכה בדרך זכיה והקנאה, שהרי מהני אף בעל כרחה, ואין זכיה בעל כרחה. אלא בעינן רק "ונתן בידה", אפ"י שאינה זוכה בו.

והקשה הגרש"ש, מאי שנא מהרי זה גיטך והנייר שלי, שמבואר לקמן בעמוד ב שאינה מגורשת, והרי גם כאן נשאר הנייר של הבעל, משום דאין זכיה באיסורי הנאה.

ובקהילות יעקב סי' ח' תירץ, שדוקא במשייר הנייר לעצמו, שמצד הבעל היא מעוכבת מלזכות בו, אז לא חשיבא נתינה. אבל היכא שמצד נתינתו אין עיכוב, שהוא נותן לה הנייר במתנה גמורה ומוחלטת, רק שמצד החפצא או מצד האשה [כשהוא בעל כרחה] אינו בתורת קנין, התם מיקרי שפיר נתינה, כיון שעל כל פנים, הוא מצידו, נתן לה את הנייר בהחלט.

ועוד יש לומר, שגם כשמגרשה בעל כרחה או באיסורי הנאה, מכל מקום שפיר קונה האשה את הגט ממילא. כי התורה זיכתה לה אותו בעל כרחה, מדחזינן שמתגרשת בעל כרחה, ומתנאי הגירושין הוא לזכות את הנייר כמו כל שטר

ספר תרוכין", ומשמע שהגט הוא של הבעל, ולכאורה אינו שלו, שהרי היא נותנת שכר הסופר, ולכן מסיימים ב"כדת משה וישראל", שעל פי דת משה וישראל הגט הוא שלו, שהקנו לו רבנן. וכמו שכתבו התוספות, שהנהיגו לומר בקידושין "כדת משה וישראל" משום דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש, ולפעמים הפקיעו חכמים את כסף הקידושין על ידי הפקר ב"ד, כמו כן לענין הגט. פני יהושע.

10. פירוש, שאין ענין זה כתוב בדיני ממונות כדי שתהא משמעותו של "ונתן" נתינת ממון, אלא נתינת הגט היא, ולמילתיה אתיא. רמב"ן. וגדולה מזו מצינו בפרשת אחרי: "ונתן אותם על ראש השעיר החי". רש"ש.

11. ואפילו באותם שטעונין ביעור. ולא אמרינן "כתותי מיכתת שיעוריה", דזה אמרינן דוקא בדבר הצריך שיעור, כגון שופר ולולב. אבל גט, לא צריך שיעור. מיהו למאן דאמר "כל העומד לישרף כשרוף דמי", לא הוי גט, דכ"ליתנייהו" דמי. ר"ן עפ"י גירסת הג' רבי אלעזר, אהעל זה סי' קכ"ד ס"א.

[לוחות אחדים הכרוכים יחד, והמרוחים בשעוה, המשמשים את הסוחרים, שחורטים בעט של ברזל את חשבונותיהם בשעוה שעל הלוחות], **יצא** לחירות.

אבל לא בכתב שעל גבי כיפא, כובע של צמר, **ואנדרוכתרי**, מין תכשיט שרוקמין עליו צורות שונות.

ואם רקם עליהם אותיות הגט, אינו כשר, לפי שהכתב הרקום אינו כתוב וקבוע בבגד כמו שהכתב קבוע בנייר או בקלף, אלא החוט מוטל על הבגד, כאשר הוא מחובר לבגד בשתי תכיפות, בשני ראשיו התחובין בו.

הרי שסוברת הברייתא הזאת שחקיקה נחשבת ככתיבה לגבי גט, והיא סתירה לדברי הברייתא הקודמת!

אמר עולא אמר רבי אלעזר: לא קשיא:

הא דאמרה הברייתא הראשונה שחקיקה פסולה, הוא בכגון **דחק תוכות**, שלא כתב ולא חקק את האות עצמה, אלא חקק בחלל הריק שבתוך האות, וכן חקק את סביבות האות, ועל ידי כך נשארה האות עצמה כשהיא בולטת. **ודבר שכזה**, למרות שהתקבלה אות בולטת, לא נחשב ככתיבה,

שאפשר לשכב עליהם או ליתנם מאכל לבהמה, ויש בו חשיבות של שימוש. מה שאין כן איסורי הנאה, שאינם ראויים לכל שימוש שהוא.

תניא: רבי אומר: כתבו על איסורי הנאה, כשר.

נפק לוי, דרשה משמיה דרבי, ולא קלסוה. לא נתקבלו הדברים בבית המדרש, משום שנאמרו משמו של יחיד.

הלך לוי, ודרשה **משמיה דרבי, וקלסוה!**

ומוכח מזה שטרח לוי כל כך שיתקבלו הדברים של רבי, ⁽¹²⁾ **אלמא, הלכתא בוותיה!**

תנו רבנן: "וכתב" – ולא "חקק"! שלא יחקק בסכין את אותיות הגט על גבי טבלא.

והוינן בה: **למימרא**, האם רצונם של חכמים לומר, **דחקיקה, לאו כתיבה היא?** ⁽¹³⁾

ורמינהו, יש לנו להקשות סתירה לכך מברייתא אחרת.

דתניא: **עבד שיצא בגט שחרור, בכתב שנחקק על גבי טבלא** [דף של קלף], **ופינקם**

דמשמע שרבים פליגי עליו. ורק כשאמרה משמיה דרבי, קלסוה, משום דסברי שכן הלכה. **ודבר שהוא הלכתא ראוי לאומרו משמיה דרבי.** תוס' ד"ה משמיה ותוס' הרא"ש.

13. היה יכול להקשות מלוחות הברית שהכתב שלהן היה חקוק, ונקרא "כתיבה" בכמה מקראות, אלא דניחא ליה להקשות מגט אגט. תוס' ד"ה למימרא.

קנין, שיסודו הוא על ידי קניית הנייר. שאם לא כן הוי ליה "אותיות פורחות באויר", ומזה נלמד, כי כל גט שניתן לגירושין, זוכה האשה בנייר בלא רצונה, וכיון שהוא קנין דממילא, בלא כוונה, שפיר זוכה האשה אף באיסורי הנאה, כמו ירושה ששייכת גם באיסורי הנאה.

12. רש"י. ותוספות מפרשים שהראיה מזה שלא הוה ניחא להו מעיקרא, כשאמרה משמיה דיחיד,

שהרי לא כתב את האות עצמה אלא רק חקק בתוך החלל הריק של האות וסביבותיה.

הא דאמרה הברייתא השניה שחקיקה כשרה, דחק יריכות, שחקק את האותיות עצמן, ושיקע אותם, שזה נחשב ככתיבה.

ומקשינן: וכי "חק תוכות" לא נחשב לכתיבה?

ורמינהו סתירה לכך מברייתא אחרת, דתניא: לא היה כתבו של הציץ של כהן גדול שוקע, אלא בולט כמו הכתב הבולט שעל גבי דינרי זהב.

והא אותיות הכתב שעל גבי דינרי זהב, "חק תוכות" הן. לפי שצורת החותמת בדינר נוצרת על ידי שלוחצים בחותמת ברזל על המטבע, ובחותמת הזאת יש שקע של צורת הכתב של המטבע, וכך נלחצת המתכת שסביבות הכתב, והצורה על הדינר נשארת בתוך השקע, כשהיא בולטת מסביבות שאר המטבע. וכך נעשה גם הציץ.

ובציץ הרי נאמר "ויכתבו עליו מכתב פיתוחי חותם". הרי שכתביה בצורת "חק תוכות" נחשב לכתיבה!

ומתצינן: כוונת הברייתא לומר, כדינרי זהב ולא כדינרי זהב.

שאמנם הציץ היה עשוי כדינרי זהב, בכך שהיה הכתב בולט, ולא ממש כדינרי זהב.

דאילו התם, בדינרי זהב, היא חקיקת תוכות. וכפי שהתבאר.

ואילו הכא, בציץ, היא חקיקת יריכות. שהציץ היה דק, והיו דוחקים את צורת האותיות עצמן מעברו השני של הציץ, עד שנעשו האותיות בולטות בחזית הציץ. (14)

אמר ליה רבינא לרב אשי: רושמא, החותם שעל המטבע, מיחרץ חריץ, האם הצורה נוצרת על ידי דחיקת תוך הצורה וסביבה בלבד, ואילו הצורה עצמה נשארת בולטת בתוך השקע שבחותמת, מאליה.

או כנופי מכניף, שעל ידי הכאה סביב ותוך הצורה, נדחק הזהב ונכנס לתוך שקיעת הצורה, ונמצא שהצורה נעשתה בידי אדם, ולא מאליה.

ונפקא מינה, שאם יכתוב גט על ידי חקיקה בחותמת על טס של ברזל, האם יחשב הדבר ככתב, ויהא כשר, או לא?

אמר ליה רב אשי: מיחרץ חריץ, ואין זה נחשב לכתיבת אדם.

איתיביה רבינא לרב אשי מהא דתניא לגבי הציץ: לא היה כתבו שוקע, אלא בולט כדינרי זהב.

ואי סלקא דעתך שעשיית החותמת על הדינר נעשית באופן של מיחרץ חריץ, וגם כתיבת כ-ב הציץ נעשית כך, תקשי, הא בעינא שהציץ יהא נעשה בצורת כתיבה, כמו שנאמר "מכתב פתוחי חותם", ואילו לדבריך, שהכתב הזה הוא מיחרץ חריץ, ליכא, אין כאן כתיבה?!

14. רש"י. ור"ת אומר שאין זה נחשב לכתיבה, שהדרך לכתוב בצד הקריאה של האותיות, אלא

באמצעות מלקחיים. ולקמן, דקאמר "התם